

Інформаційний бюлетень з практики Суду № 165
Липень 2013

Khodorkovskiy i Lebedev проти Росії - 11082/06 і 13772/05

Рішення від 25.7.2013 [Секція I]

Стаття 7

Стаття 7-1

Nullum crimen sine lege

Тлумачення поняття ухилення від сплати податків, запозиченого з інших галузей права: *відсутність порушення*

Стаття 6

Кримінальне провадження

Стаття 6-1

Безсторонній суд

Стверджувана відсутність неупередженості з боку судді, яка вже ухвалювала несприятливі для сторони захисту процесуальні рішення і засідала під час судового розгляду справи щодо іншого обвинуваченого у тій же справі: *відсутність порушення*

Стаття 6-3-b

Необхідні можливості

Необхідний час

Необхідність для заявника вивчати кримінальну справу великого обсягу у складних тюремних умовах, але за допомогою кількох висококваліфікованих адвокатів: *відсутність порушення*

Стаття 6-3-c

Захищати себе за допомогою захисника

Систематична перлюстрація пенітенціарними органами і суддею листування між обвинуваченими і їхніми адвокатами: *порушення*

Стаття 6-3-d

Допит свідків

Відмова дозволити стороні захисту допитати експертів, на яких посилалась сторона обвинувачення, або ж долучити у якості доказів власні експертні висновки: *порушення*

Стаття 8

Стаття 8-1

Повага до сімейного життя

Повага до приватного життя

Відбування покарання у пенітенціарних закладах, розташованих за кілька тисяч кілометрів від помешкання заявників: *порушення*

Стаття 18

Обмеження з непередбаченою метою

Твердження про те, що кримінальне провадження щодо заявників було зумовлене політичними мотивами: *відсутність порушення*

Стаття 34

Перешкоджання реалізації права на подання заяви

Дисциплінарні та інші заходи щодо адвокатів, які діяли від імені заявників у Європейському Суді: *відсутність дотримання статті 34*

Факти – До арешту заявники були головними керівниками і основними акціонерами концерну, до якого входила нафтова компанія «Юкос». Вони вважались одними з найбагатших людей в Росії. Перший заявник, пан Ходорковський, займався також політичною діяльністю: фінансував опозиційні політичні партії, програми технічної підтримки і НУО. Окрім того, широкомасштабні промислові проекти, які реалізовувала компанія «Юкос», суперечили політиці уряду на нафтовому ринку.

У 2003 році заявників було заарештовано і взято під варту за підозрою у шахрайській приватизації одного з комерційних товариств, яке входило до концерну. Після цього проти «Юкос» було порушено процедуру погашення податкової заборгованості і примусового виконання судових рішень, що призвело до ліквідації компанії. Заявникам були висунуті нові обвинувачення, зокрема в ухиленні від сплати податків шляхом створення у зонах з низьким рівнем оподаткування комерційних товариств, які не здійснювали жодної діяльності, а також подання неправдивих декларацій про прибуток. У 2005 році заявників було визнано винними у більшості пред'явлених обвинувачень. Їм було призначене покарання у вигляді дев'яти років позбавлення волі і відшкодування державі суми, що перевищувала 500 мільйонів євро, у якості заборгованості зі сплати податку на прибуток підприємств. Суд апеляційної інстанції зменшив покарання до восьми років позбавлення волі. Заявників направили відбувати покарання до пенітенціарних закладів, розташованих за кілька тисяч кілометрів від їхнього помешкання у Москві.

У заявах до Європейського Суду заявники стверджували, що є потерпілими від порушення багатьох гарантованих Конвенцією прав, зокрема права на справедливий судовий розгляд (стаття 6 § 1) і права не бути визнаним винним у діяннях, які на момент скоєння не були кримінально караними (стаття 7).

Право

Стаття 6 § 1: Заявники стверджували, що є потерпілими від багатьох різноманітних порушень цього положення. По-перше, вони стверджували, що суддя, яка

головувала у судовому засіданні, була з різних причин упередженою. По-друге, вони заявляли, що судовий розгляд їхньої справи був несправедливим у процесуальному аспекті, і у зв'язку з цим стверджували, що їм було відмовлено у необхідних можливостях і часі для підготовки свого захисту, що їхні адвокати не могли надати їм дієву допомогу, що вони не могли дослідити деякі докази обвинувачення і що їм не дозволили надати додаткові докази.

а) *Безсторонність* – Заявники повідомляли, що деякі процесуальні рішення, ухвалені головою у судовому засіданні, засвідчували її упередженість, що вона сама під час судового розгляду була під слідством, і що вона перебувала під впливом висновку, який зробила в ході провадження проти іншого керівника «Юкоса».

Стосовно першої частини наведених скарг, Суд вважає, що низка несприятливих для заявників процесуальних рішень, ухвалених згаданою суддею, не є достатньо вагомим доказом, аби довести дійсне існування стверджуваної упередженості. Так жодне з перелічених критикованих рішень не свідчить про упередженість щодо заявників. Стосовно другої частини наведених скарг, Суд зазначає, що твердження заявників про те, що головуюча у судовому засіданні сама була під слідством, спиралось на чутки і тому не може бути підставою для звинувачення в упередженості. Відносно третьої і останньої частини наведених скарг стосовно того, що згадана суддя перед тим брала участь у судовому розгляді справи проти іншого керівника «Юкоса», Суд нагадує, що раніше він вже постановляв, що сам той факт, що певний суддя попередньо брав участь у розгляді кількох справ, що стосувались осіб, обвинувачених разом із заявником, не є достатнім, аби спричинити сумніви у безсторонності цього судді. У кримінальному провадженні часто трапляється, що судді розглядають різні справи, що стосуються співобвинувачених, і кримінальне правосуддя не могло б функціонувати, якби в упередженості суддів можна було сумніватись тільки з цієї причини. Проте все ж слід встановити, чи раніше постановлені рішення містять висновки, які могли б дійсно вплинути на встановлення вини заявників. Згадана суддя є професійним суддею, здатна апріорі абстрагуватись від вражень, які викликало у неї інше провадження щодо іншого керівника «Юкоса». Вирок, постановлений за наслідками цього провадження, не містить жодних висновків, які могли б вплинути на встановлення вини заявників, і жодне правове або ж інше зобов'язання не перешкоджало цій судді абстрагуватись від попередніх висновків, зокрема щодо допустимості доказів.

Висновок: відсутність порушення (одноголосно).

b) *Справедливість судового розгляду*

i. Стаття 6 § 1 в сукупності зі статтею 6 § 3 b): *Час і можливості, надані для підготовки захисту* – Першому заявнику було надано вісім місяців і двадцять днів для вивчення матеріалів справи, тобто більше 41 000 сторінок, а другому заявнику було надано п'ять місяців і вісімнадцять днів для вивчення матеріалів справи, яка мала більше 55 000 сторінок. Суд зазначає, що документи, долучені до справ, були складними, і що заявники мали робити нотатки, порівнювати документи і радитись із адвокатами. Суд також встановив, що строки, надані заявникам для вивчення справ, не завжди були дотримані, і що заявники мали працювати у незручних умовах (наприклад, неможливість робити в тюрмі ксерокопії, заборона зберігати у камері копії документів, обмеження для адвокатів у наданні копій документів заявникам). Водночас питання про те, чи обвинуваченому було надано достатні час і можливості для підготовки свого захисту, має вивчатись окремо у кожному випадку. Заявники не були звичайними обвинуваченими, оскільки вони найняли кількох відомих і висококваліфікованих адвокатів. Хоча самі заявники не були спроможні вивчити кожен документ і доказ у справі, проте це завдання було покладене на їхніх адвокатів. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що зустрічі заявників із адвокатами не були обмежені у кількості і тривалості. Адвокати могли робити копії, а заявникам

було дозволено робити нотатки і зберігати їх при собі. До речі, обидва заявники мали університетську освіту і керували однією з найбільших російських нафтових компаній, тож, без сумніву, знали краще, ніж будь-хто, економічні операції, котрі стали предметом судового розгляду. За таких умов хоча й зрозуміло, що сторона захисту мала на стадії розслідування працювати у складних умовах, проте час, наданий їй для вивчення матеріалів справи, не був недостатнім настільки, аби порушити саму суть права, гарантованого статтею 6 §§ 1 і 3 b).

Стосовно умов, за яких сторона захисту мала працювати на стадії розгляду у першій і апеляційній інстанціях, Суд, зокрема, зазначає, що головуюча в судовому засіданні вирішила прискорити розгляд справи в суді першої інстанції і постановила провадити судові засідання щодня. Водночас Суд констатує, що заявники були спроможні слідувати за провадженням, а сторона захисту могла клопотати про перенесення засідання щоразу, коли вважала це за необхідне.

Суд також встановив, що сторона захисту мала більше трьох місяців, аби укласти висновки для апеляційного оскарження і підготувати свій виступ. Хоча Суд і визнає, що сторона захисту мала розпочати підготовку до апеляційного розгляду, не маючи усіх документів провадження, і що точність протоколу судового засідання викликала сумніви, проте він вважає, що встановлені неточності не були такими, що викликали б сумнів у винуватості заявників. Водночас, сторона захисту була ознайомлена із процесуальними рішеннями, постановленими під час судового розгляду, і документами, що долучались у ході провадження. Вона мала аудіозаписи судових засідань, на які могла спиратись під час підготовки до апеляції. За таких обставин труднощі, з якими зіткнувся захист у апеляційній інстанції, не можуть спричинити сумнів у загалом справедливому характері судового розгляду.

Висновок: відсутність порушення (одноголосно).

ii. Стаття 6 § 1 в сукупності зі статтею 6 § 3 с): *Конфіденційність спілкування між адвокатом і клієнтом* – Заявники стверджували, що конфіденційність їхнього спілкування із адвокатами була грубо порушена. Суд нагадує, що порушення конфіденційності інформації, захищеної професійною таємницею, і *a fortiori* її використання проти обвинуваченого в ході провадження, мають бути винятковими і відповідати вищим суспільним потребам, аби бути виправданими, і що вони зазвичай вимагають поглибленої перевірки з боку Суду.

Стосовно скарги про те, що один із адвокатів заявників був викликаний до суду у якості свідка, Суд зазначає, що цей адвокат відмовився свідчити, і що через цю відмову його не переслідували. Відповідно, Суд вважає, що цей випадок у даній справі не порушував конфіденційність спілкування між адвокатом і клієнтом.

Натомість, провівши обшук у офісі цього адвоката і вилучивши професійні документи, влада умисно втруtilась у конфіденційність згаданого спілкування, що не було виправдано вагомими причинами. Державні органи не надали жодного пояснення щодо характеру інформації, якою мав володіти адвокат, і її значення для розслідування. Вони також не встановлювали, чи існували інші способи отримати цю інформацію. На момент постановлення наказу про проведення обшуку проти самого адвоката не було жодних підозр. Ще важливішим є те, що обшук у офісі адвоката не супроводжувався належними процесуальними гарантіями, зокрема, незважаючи на чинні законодавчі положення, не було судового дозволу на його проведення. За таких обставин оспорювані обшук і вилучення були свавільними.

Суд не може погодитись і з тим, що усі документи, якими заявники обмінювались зі своїми адвокатами під час зустрічей у СІЗО, контролювались адміністрацією цієї установи. Цей контроль не спирався на обґрунтовану внутрішньо-правову базу, яка не містила точних норм з цього питання. Замітки, проекти, підсумки, план дії і інші

документи, складені адвокатом для зустрічі зі своїм ув'язненим клієнтом або під час такої зустрічі, у кожному випадку захищені професійною таємницею. За загальним правилом, влада може порушувати конфіденційність обміну документами між адвокатом і його клієнтом лише тоді, коли є обґрунтовані підстави вважати, що цей обмін є зловживанням даним правом, зокрема через те, що зміст цих документів може становити загрозу для безпеки всередині тюрми або для безпеки інших осіб, або якщо він з інших причин є протиправним. Проте влада відштовхувалась від протилежного припущення, що будь-яке письмове спілкування між затриманими особами і їхніми адвокатами є за визначенням підозрілим. Хоча не було встановлено жодного правдоподібного факту зловживання адвокатами або самими заявниками принципом професійної таємниці, проте оскаржувана практика тривала протягом більше ніж двох років. За таких обставин слід зробити висновок, що є невинуватеною практика запровадження перевірки пенітенціарними органами робочих документів, якими обмінюються суб'єкти сторони захисту, і їх конфіскації, котрі не були предметом такого попереднього контролю, як і усі обшуки, проведені у адвокатів заявників.

Зрештою, стосовно умов, за яких відбувалося спілкування між заявниками і їхніми адвокатами у залі суду, Суд встановив, що головуюча у судовому засіданні наказала останнім показати їй усі документи, які вони бажали передати своїм клієнтам, відповідно до правил безпеки, якими керуються пенітенціарні органи. Перевіряючи плани і нотатки, зроблені адвокатами або їхніми клієнтами, ця суддя могла ознайомитися з інформацією і засобами, які захист бажав зберегти у таємниці і які могли вплинути на її думку з порушених питань щодо фактів і права. Суд вважає таким, що суперечить принципу змагальності, факт можливого ухвалення рішення суду під впливом інформації і заходів, які не були надані для ознайомлення і обговорені в ході публічного судового розгляду. Окрім того, конвоїри, які були присутні під час судового засідання, могли у будь-який момент підслухати розмови. Під час перерви у судовому засіданні спілкування між адвокатами і їхніми клієнтами відбувалось у безпосередній близькості від працівників пенітенціарної установи. Отже, конфіденційність усного і письмового спілкування між заявниками і їхніми адвокатами зазнала грубого втручання під час судового засідання.

Висновок: порушення (одноголосно).

iii. Стаття 6 § 1 в сукупності зі статтею 6 § 3 d): *Збирання і вивчення доказів* – Стосовно скарги про те, що експертний звіт, підготовлений двома експертами на замовлення прокуратури, був долучений до справи як доказ без надання стороні захисту можливості оскаржити його, Суд вважає, по-перше, що отримання стороною обвинувачення експертних звітів, у яких сторона захисту не брала жодної участі, саме по собі не становить проблеми з точки зору Конвенції за умови, що сторона захисту має можливість вивчити і оскаржити як сам звіт, так і довіру до його укладачів шляхом прямих питань, поставлених під час судового засідання.

Стосовно аргументу Уряду про те, що захист не обґрунтував необхідність допиту експертів, Суд зазначає, що хоча обвинувачений і має довести важливість свідчень на користь захисту, проте це не стосується свідків обвинувачення. Якщо прокуратура вважає, що покази того чи іншого свідка є надійним джерелом інформації і це свідчення буде використане судом для доведення вини, то особиста поява цього свідка в суді для допиту має вважатись необхідною, якщо тільки це свідчення не є явно недоречним або зайвим. Безсумнівно, ці експерти були ключовими свідками у справі, їхні висновки стосувались суті деяких обвинувачень проти заявників. Захист не брав участі у підготовці їхніх звітів і не міг поставити їм питання до завершення роботи над звітом. Окрім того, захист пояснив суду першої інстанції причини, через які він має допитати експертів, і не було жодних вагомих підстав відмовити у їх виклику до суду. Хоча їхні звіти не містили значної

непослідовності, проте їх допит міг би виявити наявні конфлікти інтересів або недостатність наданих експертам доказів чи недоліки їхньої методики аналізу.

Заявники також скаржились на відмову суду дослідити експертні звіти і викликати експертів, залучених стороною захисту. Європейський Суд встановив, що суд першої інстанції відмовився долучити низку експертних доказів, які вважав недоречними або непотрібними. У зв'язку з цим Суд нагадує, що вимога справедливості судового розгляду не передбачає того, щоб суди постановляли про проведення експертизи або будь-якого іншого слідчого заходу лише на прохання однієї зі сторін. Беручи до уваги характер оспорюваних звітів, Суд має визнати, що відмова суду першої інстанції взяти до уваги деякі з них стосувалась переважно їх недоречності або потрібності щодо питань, які розглядав суд. Водночас два аудиторських звіти (підготовлені компаніями «Ernst and Young» і «Price Waterhouse Coopers») були відхилені через причини, що стосувались не їхнього змісту, а форми і походження. На противагу іншим звітам, надання яких вимагав захист, спірні звіти не стосувались питань права, а їхній інтерес полягав у тому, що вони стосувались обвинувачень проти заявників, оскільки у цих звітах досліджувались питання, за суттю ідентичні до тих, котрі були досліджені у звітах, наданих стороною обвинувачення. Не виставляючи ці звіти на судові дебати, суд поставив захист у несприятливе становище, оскільки лише прокуратура була уповноважена призначати експертів, допитувати їх і надавати суду експертні звіти. Європейський Суд також вважає, що для того, аби ефективно оскаржити експертні звіти, стороні захисту теж слід було забезпечити можливість надати подібні докази. Не достатньо надати захисту дозвіл просити суд про призначення нової експертизи. Проте на практиці єдина можливість, яку російське право надавало стороні захисту, полягала у виклику «спеціалістів» для допиту в судовому засіданні, які, проте, не мають такого ж процесуального статусу, як «експерти», оскільки вони не мали доступу до оригіналів матеріалів справи, а їхні письмові висновки суд не допустив до обговорення. За таких обставин рішення суду відхилити два спірні експертні звіти порушило рівновагу між сторонами захисту і обвинувачення у питанні збору і надання експертних доказів і знехтувало принципом рівності сторін.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 7

а) Скарги щодо існування процесуальної перешкоди для пред'явлення обвинувачення – Заявники стверджували, що рішення Конституційного суду від 27 травня 2003 року забороняло визнавати платників податків винними в ухиленні від сплати податків до того, як у рамках окремого провадження їх буде визнано боржниками зі сплати податків. Суд не певен, що заявники правильно витлумачили згадане рішення. У кожному випадку, «процесуальні перешкоди», про які стверджували заявники, не мають жодного впливу на кримінально караний характер діянь, у яких їх було обвинувачено, на момент їх скоєння. Відповідно, Суд робить висновок про відсутність порушення статті 7 у цьому випадку.

б) Нове тлумачення поняття «ухилення від сплати податків» – Заявники стверджували, що до них було застосовано цілком нове і непередбачуване тлумачення нормативно-правових актів, на підставі яких їх було визнано винними (статті 198 і 199 Кримінального кодексу). Суд встановив, що хоча ці положення визначали ухилення від сплати податків у дуже загальний спосіб, проте така загальність визначення не порушує питання з точки зору статті 7. Види економічної діяльності постійно змінюються, як і технології ухилення від сплати податків. Аби встановити, чи та чи інша поведінка становить ухилення від сплати податків, внутрішні суди можуть правомірно застосовувати поняття, запозичені з інших галузей права. Кримінальне податкове право є достатньо гнучким, аби пристосуватись до нових ситуацій, не стаючи при цьому непередбачуваним. Хоча у

кримінальному праві не існувало судової практики, яка безпосередньо застосовувалась до трансферного ціноутворення і стверджувано фіктивних операцій, котрі становили суть провадження проти заявників, проте поняття фіктивного правочину було відоме у російському праві, а Цивільний і Податковий кодекси дозволяли судам застосовувати принцип, відповідно до якого «дійсність означає більше, ніж видимість», і анулювати правочини, визнані фіктивними. У зв'язку з цим Суд нагадує, що у цьому питанні він не уповноважений переглядати висновки, зроблені внутрішнім суддею, якщо вони спираються на обґрунтовану оцінку доказів. Судовий розгляд справи заявників хоча і не був позбавлений певних недоліків, проте не може вважатись кричущою відмовою у правосудді.

Суд мав також висловитись стосовно того, чи висновки щодо суті справи, зроблені внутрішніми судами, були свавільними або явно необґрунтованими.

i. *Обвинувачення за статтею 199 Кримінального кодексу (діяльність комерційних товариств у вільних податкових зонах і так зване «трансферне ціноутворення») – Суд визнає, що певні схеми податкової оптимізації є законними. Водночас, він встановив, що заходи з оптимізації, запроваджені «Юкосом», не були повністю прозорими, і що деякі з цих складових, потенційно визначальні для можливості застосування податкових знижок до таких комерційних компаній, були приховані від державних органів. Так заявники, схоже, не повідомили податковим органам про справжній характер їхніх стосунків зі згаданими компаніями, прибутки котрих непрямо повертались до «Юкоса». Уся діяльність, що користувалась податковими пільгами, насправді здійснювалась у Москві, а не у вільних податкових зонах. Згадані компанії існували лише на папері і не мали ні відповідних активів, ні працівників. Вони були створені у вільних податкових зонах виключно для уникнення оподаткування. Запроваджені схеми зовсім не були схожі на помилку, якої можуть припуститись сумлінні платники податків. Зрештою, важко повірити, що заявники, керівники і співвласники «Юкоса», не знали про існування цих положень, як і про те, що податкові декларації згаданих компаній не відображали справжній характер їхньої діяльності. За таких обставин діяння, у яких було обвинувачено заявників, можна було обґрунтовано кваліфікувати як надання податковим органам неправдивої інформації, що є об'єктивною стороною такого правопорушення, як ухилення від сплати податків.*

ii. *Обвинувачення за статтею 198 Кримінального кодексу (ухилення від сплати податку на прибуток) – Стосовно обвинувачення заявників в ухиленні від сплати податку на прибуток Суд зазначає, що заявники запевняли, що надавали консультаційні послуги іноземним компаніям і тому законно користувались податковими пільгами для «приватних підприємців». Водночас Суд зазначає, що російські суди постановили, що прибуток, отриманий заявниками, був оплатою не консультаційних послуг, а роботи, яку вони виконували для «Юкоса» і його філій, і тому на них має поширюватись загальний режим оподаткування прибутку, і що заявники умисно ввели в оману податкові органи щодо характеру їхньої діяльності. Ці висновки внутрішніх судів не можна вважати необґрунтованими або свавільними.*

c) *Застосування положень кримінального права, які вже не застосовувались – Всупереч твердженням заявників, той факт, що інші бізнесмени, які також застосовують подібні засоби податкової оптимізації, не були притягнуті до кримінальної відповідальності або не були визнані винними, не може бути виправданням для застосування таких засобів і звільняти від кримінальної відповідальності. Хоча у деяких випадках тривале толерантне ставлення влади до певної кримінально караної поведінки може призвести до фактичної декриміналізації таких дій, проте це не стосується даного випадку в основному тому, що мотиви для такого толерування не були точно встановлені. Не виключено, що влада просто не мала потрібної інформації або ресурсів, аби розпочати кримінальне переслідування щодо заявників або інших бізнесменів, котрі вдаються до подібних засобів. Державні*

органи мали провести широкомасштабне розслідування, аби встановити, що документи, подані до податкової адміністрації, не відображали справжній характер підозрілих економічних операцій. Окрім того, не було доведено, що застосовані іншими бізнесменами засоби «податкової оптимізації» були точно такими ж, як ті, що використовувались заявниками. За таких обставин не можна вважати, що поведінка влади виявляла з її боку свідоме толерування згаданої практики.

У підсумку, стаття 7 Конвенції не забороняє застосовувати повноваження судового тлумачення і поступове роз'яснення правил притягнення до кримінальної відповідальності шляхом судового тлумачення у кожній справі за умови, що результат є відповідним до суті правопорушення і розумно передбачуваним. Хоча до заявників було застосовано нове тлумачення поняття ухилення від сплати податків, проте це тлумачення було обґрунтованим з огляду на внутрішнє право і відповідало сутності правопорушення.

Висновок : відсутність порушення (одноголосно).

Стаття 8 : Заявники стверджували, що їх було позбавлено побачень з родиною через те, що вони відбували покарання у пенітенціарних закладах, які знаходились на відстані кількох тисяч кілометрів від їхніх домівок. Суд погоджується, що становище, на яке вони скаржились, становить втручання у їхнє право на повагу до приватного і сімейного життя. Суд визнає, що це втручання було законним і переслідувало законні цілі – запобігання злочинам і захист прав і свобод інших осіб.

Стосовно питання про необхідність цього втручання у демократичному суспільстві, Суд вважає вкрай мало ймовірним, що заявники скористались положенням Кримінально-виконавчого кодексу, яке передбачає, що особи, засуджені у регіоні, де відбуває покарання велика кількість засуджених осіб, мають бути відіслані для відбування покарання у найближчий регіон, а не за тисячі кілометрів. Абсолютно невірогідним є те, що численні пенітенціарні заклади, розташовані недалеко від Москви, були усі настільки переповнені, що заявників не можна було розмістити у них. Суд підкреслює, що територіальний розподіл осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, не залежить виключно від рішення адміністративних органів, і що у той чи інший спосіб має враховуватись інтерес засуджених осіб у підтриманні, наскільки це можливо, сімейних і суспільних зв'язків. Положення російського права, не запроваджуючи зрозумілий і передбачуваний спосіб розподілення засуджених осіб поміж пенітенціарними закладами, не надавали правового захисту від втручання державних органів і мали наслідки, несумісні із правом заявників на повагу до їхнього приватного і сімейного життя.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 1 Протоколу № 1: Перший заявник стверджував, що відшкодування шкоди і штрафних санкцій, які йому призначив сплатити суд після визнання винним ухиленні від сплати податку на прибуток підприємств, частково покривали суми, які були стягнені з «Юкос» за прострочення податкових платежів. Суд вважає, що накладення на заявника зобов'язання сплатити частину податкових боргів цієї компанії становить втручання у його право на повагу до власності у розумінні статті 1 Протоколу № 1.

Водночас, оскільки згадане втручання було позбавлене правових підстав, Суд не вважає за потрібне досліджувати окремо скаргу першого заявника про те, що держава двічі стягнула на свою користь ту ж суму у якості прострочених «Юкосом» податкових платежів. Суд погоджується, що зняття корпоративної завіси становить належний засіб захисту інтересів кредиторів товариства з обмеженою відповідальністю, власники або керівники якого використовують його як лаштунки, за якими приховують шахрайські діяння, включно з випадками, коли йдеться про

інтереси держави. Проте це має дозволятися на підставі чітких правил, інакше подібне втручання буде свавільним. Ані чинний на той час російський Податковий кодекс, ані Цивільний кодекс не передбачали стягнення податкової заборгованості комерційних товариств із їхніх керівників. Окрім того, російські суди неодноразово постановляли, що відповідні правові положення виключають можливість застосування відповідальності за податкову заборгованість комерційних товариств до їхніх керівників. Зрештою, висновки судів щодо цивільно-правових інтересів були мотивовані вкрай лапідарно і не містили ані посилань на відповідні внутрішньоправові положення, ані точного підрахунку шкоди і штрафних санкцій, які мають бути стягнені із заявника, так, ніби йшлося про неважливе питання. У підсумку, ні чинне на момент подій законодавство, ні судова практика не дозволяли накладати цивільну відповідальність на керівників комерційного товариства за його податкові борги. Тому слід зробити висновок, що стягнення на користь держави відшкодування шкоди і штрафних санкцій було свавільним.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 18 (*кримінальне переслідування з політичних мотивів*): Суд нагадує, що структура Конвенції в цілому спирається на презумпцію того, що державні органи держав-учасниць діють добросовісно. Хоча ця презумпція в принципі дозволяє доведення протилежного, на практиці її важко спростувати: заявник, який стверджує, що є потерпілим від обмеження своїх прав і свобод на незаконних підставах, має переконливо довести, що справжня мета, яку переслідувала влада, не відповідала проголошеній меті. Тому у цьому питанні Суд застосовує дуже суворий випробувальний критерій.

Проте докази, надані заявниками, не відповідають цьому критерію. Хоча умови, за яких відбувався судовий розгляд їхньої справи, можуть допускати припущення, що заявники мають підстави вважати, що їхнє кримінальне переслідування було спричинене політичними міркуваннями, проте заявники не надали прямих доказів таких мотивів. Суд визнає, що певні обставини арешту заявників і притягнення їх до кримінальної відповідальності апіорі дозволяють вважати, що політичні керівники або групи могли мати особисті причини домагатись визнання заявників винними. Водночас, цієї обставини не достатньо, аби дійти висновку, що заявників не було б визнано винними, якби ця обставина була відсутня. Очевидно, жодне висунуте проти заявників обвинувачення не стосувалось навіть віддалено їхньої політичної діяльності. Хоча правомірність деяких підстав, на яких ґрунтувалось кримінальне переслідування, викликає сумніви, проте притягнення до кримінальної відповідальності через це не стало цілковито невинуватим. Висунуті проти заявників обвинувачення, що стосувались поширених правопорушень, були обґрунтованими, кримінальні справи, підготовлені стороною обвинувачення, спирались на «вагому базу», і навіть якщо припустити, що кримінальне переслідування заявників було спричинене різнобіжними мотивами, проте ця обставина не звільняє заявників від зобов'язання відповісти на висунуті проти них обвинувачення.

Висновок: відсутність порушення (одноголосно).

Стаття 34: Перший заявник стверджував, що влада переслідувала його адвокатів, аби перешкодити їм звернутись до Суду.

Суд вважає, що твердження заявника у сфері дії статті 18 помітно відрізняються від тверджень, які він сформулював відповідно до статті 34. Цілі, які переслідувались за допомогою рішення влади розпочати кримінальне провадження щодо першого заявника і притягнути його до суду, були ясними і не потребують додаткових пояснень. Натомість цілі, переслідувані шляхом дисциплінарних і інших заходів щодо адвокатів заявника, є далеко не певними. Уряд, якому Суд однозначно запропонував

обґрунтувати процедуру позбавлення адвокатського свідоцтва, а також позапланову податкову перевірку і відмову у наданні візи одному із адвокатів заявника, не надав жодних пояснень з цього приводу. За таких обставин Суд змушений припустити, що оспорювані заходи були головним чином, але не винятково, спрямовані на залякування адвокатів, які здійснювали захист першого заявника у суді, який розглядав його справу. Хоча важко оцінити наслідки цих заходів для спроможності адвоката працювати над його справою і здійснювати захист в суді, проте цими наслідками не можна нехтувати.

Висновок: порушення (одноголосно).

Суд одноголосно дійшов висновку про порушення статті 3 Конвенції через поміщення другого заявника у металеву клітку всередині залу судових засідань, про відсутність порушення цього положення щодо умов, у яких його утримували під вартою протягом запобіжного ув'язнення, про порушення статті 5 § 3 щодо тривалості цього запобіжного заходу і про порушення статті 5 § 4 щодо затримки у перегляді запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Стаття 41: 10 000 EUR першому заявнику на відшкодування моральної шкоди; прохання другого заявника про відшкодування матеріальної шкоди залишене без задоволення.

(Див. також *Khodorkovskiy проти Росії*, [5829/04](#), 31 травня 2011 року, Інформаційний бюлетень 141, і *ОАО Neftyanaya Kompaniya Yukos проти Росії*, [14902/04](#), 20 вересня 2011 року, Інформаційний бюлетень 144)